

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ЦЭНТР ДАСЛЕДАВАННЯЎ БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ,
МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ

УДК 811.161.3'367.624+811.161.1'367.624

ГОЛУБЕВА
Вікторыя Канстанцінаўна

**СІНКРЭТЫЗМ І НЕСТАНДАРТНАЯ СІНТАГМАТЫКА ПРЫСЛОЎЯЎ
У ПАЭТЫЧНЫМ ТЭКСЦЕ**
(на матэрыяле беларускай і рускай паэзіі)

Аўтарэферат
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасцях
10.02.01 – беларуская мова
10.02.02 – руская мова

Мінск, 2017

Работа выканана ў ДНУ “Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”

Навуковы кіраўнік:

Валынец Таццяна Мікалаеўна,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры рускай мовы
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Афіцыйныя апаненты:

Прыгодзіч Мікалай Рыгоравіч,
доктар філалагічных навук, прафесар,
загадчык кафедры гісторыі беларускай
мовы Беларускага дзяржаўнага
ўніверсітэта

Балуш Таццяна Уладзіміраўна,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры агульнага мовазнаўства
УА “Мінскі дзяржаўны лінгвістычны
ўніверсітэт”

Апаніруючая арганізацыя:

УА “Беларускі дзяржаўны педагогічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Абарона адбудзецца “29” верасня 2017 г. у 12.00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 01.42.03 пры ДНУ “Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі” па адрасе: 220072, г. Мінск, вул. Сурганава, 1, корп. 2, тэл. 284-27-20, e-mail: inlinasbel@tut.by).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Аўтарэферат разасланы “___” _____ 2017 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый
кандыдат філалагічных навук дацэнт

Паляшчук Н. В.

У лінгвістыцы XXI стагоддзя сярод асноўных аб'ектаў вывучэння знаходзяцца сінкрэтычныя і неўзуальныя лексемы і спалучэнні. У традыцыйных апісаннях яны часта аказваюцца на перыферыі або ўвогуле адсутнічаюць. Між тым сінкрэтычныя лексемы, да якіх адносяцца і прыслоўі, валодаюць большымі функцыянальнымі магчымасцямі, чым ядзерныя, паколькі кандэнсуюць у сабе дыферэнцыяльныя прыметы некалькіх тыповых адзінак. Індывідуальна-аўтарскія лексічныя / сінтаксічныя ўтварэнні таксама вылучаюцца на фоне сістэмных сваёй фармальна-семантычнай адметнасцю. Непарыўная двухбаковая сувязь паміж сінкрэтызмам і нестандартнай сінтагматыкай робіць мэтазгодным вывучэнне дадзеных з'яў ва ўзаемаабумоўленасці.

Актуальнасць нашага даследавання прадвызначана: 1) неабходнасцю пашырэння і паглыблення лінгвістычных ведаў аб шматмерных праяўленнях сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі ў беларускай і рускай мовах, паколькі ў беларускім і рускім мовазнаўстве існуюць разнародныя і неадназначныя погляды на сінкрэтычныя і нестандартныя моўныя адзінкі і іх функцыянальны статус; 2) нераспрацаванасцю праблем сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі ў беларусістыцы, малавывучанасцю марфалагічнага сінкрэтызму і адсутнасцю спецыяльных прац, прысвечаных сінкрэтызму і неўзуальным спалучэнням беларускіх і рускіх прыслоўяў; 3) супярэчаннем паміж тэорыяй (адносінамі да прыслоўяў як да слоў граматычна нязменных, а таму і лінгвістычна малацікавых) і маўленчай практыкай (актыўным выкарыстаннем адвербіяльных лексем у паэтычных тэкстах, дзе яны выступаюць як функцыянальна нагружаныя элементы).

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праграмамі, тэмамі. Дысэртацыя выканана ў аддзеле беларуска-рускіх моўных сувязей Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі ў межах дзяржаўнай праграмы фундаментальных даследаванняў “Гісторыя, культура, грамадства, дзяржава” на 2011–2015 гг., падпраграмы “Беларуская мова і літаратура”, задання 4.1.05 “Супастаўляльнае даследаванне лексічных сістэм беларускай і рускай моў на сучасным этапе іх развіцця і функцыянавання” і ў межах дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства” на 2016–2020 гг., падпраграмы “Беларуская мова і літаратура”, задання 4.1.04 “Праблемы міжмоўнага катэгарыяльнага супастаўлення: беларуская мова ва ўзаемадзеянні з рускай і іншымі еўрапейскімі мовамі”, падзадання “Даследаванне семантычных адносін у лексічных сістэмах рускай і беларускай моў”.

Мэта і задачы даследавання. Мэта дадзенай працы – вызначыць праяўленні сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі адвербіяльных лексем у

паэтычных тэкстах; устанавіць, якую ролю адыгрываюць дадзеныя з’явы ў мастацка-выяўленчых сістэмах беларускіх і рускіх аўтараў.

Дасягненне заяўленай мэты прадугледжвае рашэнне наступных **задач**:

– ахаарактарызаваць здольнасць прыслоўяў да праяўленняў сінкрэтызму праз вызначэнне іх катэгарыяльнай спецыфікі;

– вылучыць зону і тыпы адвербіяльнага сінкрэтызму, апісаць найбольш пашыраныя і прадстаўнічыя яго рэалізацыі;

– вызначыць напрамкі семантыка-сінтаксічных трансфармацый сістэмных прыслоўяў у кантэксце, а таксама ўнутрымоўныя і тэкставыя прадпасылкі гэтага працэсу;

– выявіць прычыны і кантэкстуальныя ўмовы нестандартнай прыслоўнай спалучальнасці, абазначыць, як рэалізуецца яе эстэтычны патэнцыял у паэтычных тэкстах;

– устанавіць агульныя, нацыянальна-культурныя і ідыястылёвыя асаблівасці праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў у беларускай і рускай мовах.

Аб’ектам аналізу ў дысертцыі з’яўляюцца беларускія і рускія прыслоўныя лексемы і спалучэнні з імі ў паэтычных тэкстах, а яго *прадметам* – праяўленні адвербіяльнага сінкрэтызму і нестандартная сінтагматыка прыслоўяў у паэзіі.

Матэрыял для даследавання быў выбраны са збораў твораў у 5 тамах Р. Барадуліна і Б. Пастарнака; са збору твораў у 3 тамах і зборніка выбраных вершаў Б. Ахмадулінай (у ім прадстаўлены шэраг паэтычных тэкстаў апошніх гадоў аўтара). З прычыны адсутнасці збора твораў Н. Мацяш прыслоўныя лексемы і спалучэнні мы выбіралі са зборнікаў яе лірыкі “Агонь”, “Удзячнасць”, “Ралля суровая”, “Прыручэнне вясны”, “Поўны келіх”, “Жнівень”, “Шчаслівай долю назаві”, “Паміж усмешкай і слязой”, “Я вас люблю”, “У прыгаршчах ветру”. Прыслоўныя лексемы намі адмяжоўваліся ад мадальных слоў, часціц і адпрыслоўных прыназоўнікаў; словы тыпу бел. *добра*, рус. *хорошо* ў функцыі галоўнага члена безасабовых сказаў мы кваліфікавалі як асобны лексіка-граматычны разрад адвербаў – прэдыкатыўныя прыслоўі. Усяго намі была выяўлена 3131 адвербіяльная лексема (841 – у Р. Барадуліна, 791 – у Н. Мацяш, 641 – у Б. Пастарнака, 858 – у Б. Ахмадулінай) і 9546 словаўжыванняў прыслоўяў (2821 – у Р. Барадуліна, 2362 – у Н. Мацяш, 1464 – у Б. Пастарнака, 2899 – у Б. Ахмадулінай), прааналізавана 1259 нестандартных спалучэнняў з прыслоўямі (468 – у Р. Барадуліна, 304 – у Н. Мацяш, 174 – у Б. Пастарнака, 313 – у Б. Ахмадулінай).

Навуковая навізна даследавання заключаецца ў тым, што ўпершыню ў беларускім і рускім мовазнаўстве: 1) разгледжаны семантычныя, словаўтваральныя, марфалагічныя і сінтаксічныя асаблівасці прыслоўяў, якія абумоўліваюць разнастайныя праяўленні іх сінкрэтызму; 2) апісаны асабліва распаўсюджаныя ў прыслоўнай сферы лексіка-семантычны, лексіка-граматычны і сінтаксічны тыпы

сінкрэтызму; 3) ахарактарызаваны з'явы кантэкстуальнай актуалізацыі і нейтралізацыі сем у семантычнай структуры прыслоўяў; з'явы сінтаксічнай пераарыентацыі адвербаў у структуры выказвання; 4) выяўлены падпарадкавальныя, злучальныя, безасабова-прэдыкатыўныя і эліптычныя канструкцыі з прыслоўямі, адзначаныя на фоне ўзуальных спалучэнняў сваёй лексіка-семантычнай і граматычнай адметнасцю; 5) устаноўлены прагматылістычныя функцыі сінкрэтычных прыслоўяў і нестандартных спалучэнняў адвербаў у беларускіх і рускіх паэтычных тэкстах; 6) паказаны агульныя рысы рэалізацыі сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў у беларускай і рускай мовах, а таксама асаблівасці праяўлення дадзеных з'яў у мастацкай сістэме кожнага з даследаваных намі аўтараў.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону.

1. Спецыфіка адвербіяльнага сінкрэтызму непасрэдна абумоўлена катэгарыяльнымі асаблівасцямі прыслоўяў – разнапланавасцю і дыфузнасцю іх семантыкі, словаўтваральнай (дыяхранічнай і сінхранічнай) другаснасцю, марфалагічнай нязменнасцю і функцыянальнай аманіміяй з іншымі часцінамі мовы, кантамінацыяй некалькіх сінтаксічных сувязей і функцый адной лексемы. У кантэкстуальных умовах прыслоўі часта дэманструюць перасячэнне і сумяшчэнне розных тыпаў сінкрэтызму, сярод якіх можна выдзеліць найбольш пашыраныя лексіка-семантычны, лексіка-граматычны і сінтаксічны тыпы сінкрэтызму.

2. Лексіка-семантычны (у межах аднаго разраду) і лексіка-граматычны (узаемадзеянне некалькіх разрадаў) сінкрэтызм назіраецца ў выпадках ускладнення семантычнай структуры прыслоўяў. Пры гэтым адвербы: а) перадаюць некалькі значэнняў, на выражэнні якіх яны спецыялізуюцца ў моўнай сістэме і якія ў пэўным выказванні кантамінуюцца ў адной лексеме; б) пад уплывам кантэксту развіваюць імпліцытныя (перыферычныя) і інавацыйныя семы, часта метафарычна-асацыятыўнага і канататыўнага планаў. Перадумовай узнікнення лексіка-семантычнага і лексіка-граматычнага сінкрэтызму выступаюць сэнсавыя і матывацыйныя асаблівасці прыслоўяў, аднак яго актуалізацыя ў асноўным ажыццяўляецца праз сінтагматычныя сувязі адвербаў. Узмацненню / аслабленню сінкрэтызму прыслоўяў садзейнічае характар іх карэляцыі з іншымі лексэмамі – станоўчай / нулявой / адмоўнай дэнататыўнай, дэрывацыйнай і канататыўнай.

3. Сінтаксічны сінкрэтызм прыслоўяў праяўляецца ў іх сінтагматычнай разнавектарнасці і ў сумяшчэнні сінтаксічных функцый у адной адвербіяльнай лексеме. Сінтагматычная разнавектарнасць назіраецца: а) пры ўстанаўленні двухнакіраванай сінтаксічнай сувязі прыслоўя; б) пры афармленні побач з граматычным(-і) семантычнага (асацыятыўнага) вектара прыслоўя і іх асіметрыі. Адвербіяльная лексема дэманструе сінтаксічную шматфункцыянальнасць, кантамінуючы ўласцівасці: а) функцыянальных амонімаў; б) прыслоўных сінтаксем і іменных сінтаксем / словазлучэнняў з імёнамі; в) вызначальнікаў

прэдыката і носьбітаў дадатковай (скрытай) прэдыкатыўнасці; г) пашыральнікаў асобных лексем і граматычнай асновы сказа (дэтэрмінантаў). Разнавектарнасць і шматфункцыянальнасць прыслоўяў у выказванні / тэксце ўяўляюць сабой розныя, але цесна звязаныя аспекты праяўлення адвербіяльнага сінкрэтызму (сувязь з некалькімі словамі адначасова можа прывесці да неадназначнай граматычнай кваліфікацыі лексем, і, наадварот, кантамінацыя ў сінкрэтычнай адзінцы ўласцівасцей некалькіх лексіка-граматычных класаў прадугледжвае варыятыўнасць яе сінтаксічных адносін).

4. Адвербіяльны сінкрэтызм служыць важнай перадумовай для стварэння нестандартных сінтагматычных адзінак. Да асноўных прычын, якія выклікаюць неўзуальнасць канструкцый з прыслоўямі, адносяцца: а) парушэнне лексіка-семантычных норм спалучальнасці кампанентаў; б) страта канататыўнай карэляцыі слоў, якія спалучаюцца; в) змяненне ўзуальных марфолога-сінтаксічных уласцівасцей лексем, якія аб'ядноўваюцца; г) увядзенне ў мікракантэкст неўзуальных прыслоўяў. Парушэнне стандартнай адвербіяльнай сінтагматыкі звычайна назіраецца ў наступных кантэкстуальных умовах: а) пры пашырэнні пераасэнсаванымі прыслоўямі асобных лексем у структуры сказа або яго граматычнай асновы; б) пры неўзуальным выкарыстанні прэдыкатыўных прыслоўяў; в) у радах аднародных членаў, адзін ці некалькі з якіх выражаны прыслоўем (прыслоўямі); г) пры эліпсісе азначаемага слова і самастойным ужыванні адвербаў. Нестандартныя канструкцыі з адвербамі валодаюць багатымі прагмастылістычнымі магчымасцямі: а) рэпрэзентуюць фармальна-вобразную адметнасць мастацкіх сістэм; б) забяспечваюць кампрэсію паэтычных радкоў; в) актывізуюць перцептыўна-крэатыўныя здольнасці чытача.

5. Для беларускіх і рускіх адвербаў характэрны шэраг агульных асаблівасцей праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі. У тэкстах даследаваных намі беларускіх і рускіх паэтаў найбольш пашыраны: а) лексіка-семантычны сінкрэтызм якасных прыслоўяў; б) лексіка-граматычны якасна-колькасны сінкрэтызм; в) сінтаксічнае змяшчэнне лексем; г) нестандартныя персаніфікацыйныя спалучэнні з прыслоўямі. Значна радзей пры функцыянаванні ў паэтычным тэксце: а) уступаюць у сэнсавы ўзаемадзеянне розныя акалічнасныя разрады прыслоўяў; б) рэалізуюцца аксюмаранныя, сінестэтычныя і партытыўна-саматычныя спалучэнні.

6. Сукупнасць сінкрэтычных прыслоўяў і нестандартных спалучэнняў з адвербамі як маркіраваных адзінак тэксту забяспечвае нацыянальна-культурную ўнікальнасць прыслоўных сістэм даследаваных намі беларускіх і рускіх паэтаў. Беларускія лірыкі (Р. Барадулін, Н. Мацяш) актыўна ствараюць аказіянальныя (патэнцыяльныя) прыслоўі і нестандартныя спалучэнні з прыслоўямі, арыентаваныя пераважна на ўзуальныя і народна-фальклорныя слоўныя ўзоры і вобразы; нярэдка выкарыстоўваюць дыялектныя прыслоўі,

рэпрэзентуюць іх шырокія сінтагматычныя магчымасці і праз гэта выводзяць дадзеныя лексемы з перыферыі моўнай сістэмы. Рускія паэты (Б. Пастарнак, Б. Ахмадуліна) часцей рэалізуюць стылеўтваральны патэнцыял канструкцый з парушэннем лексічнай спалучальнасці, якія надаюць уражанне незамыславатасці і “неапрацаванасці” паэтычнага складу аўтараў, рэдка ўводзяць у тэкст аказіянальныя прыслоўі, аднак актыўна эксперыментуюць з формай і семантыкай сінкрэтычных і неўзуальных моўных адзінак.

7. Ідыястылёвая спецыфіка паэзіі **Р. Барадудзіна** заключаецца ў віртуозным абыгрыванні вобразна-асацыятыўнага і фанетыка-словаўтваральнага патэнцыялу сінкрэтычных прыслоўяў і нестандартных спалучэнняў з прыслоўямі. **Н. Мацяш** задзейнічае ў асноўным метафарычныя магчымасці дадзеных адзінак – ужывае / стварае лексемы з адцягнутымі і канататыўна процілеглымі семамі; вельмі часта выкарыстоўвае прыслоўі для пабудовы персаніфікацыйных спалучэнняў, але радзей за іншых аўтараў уводзіць у тэкст аксюмаранныя канструкцыі. У **Б. Пастарнака** падкрэслена вылучаецца якасна-колькасны адвербіяльны сінкрэтызм, аб’ядноўваюцца надзвычайная ўскладненасць, сэнсавая непразрыстасць адных і эліптычная кампрэсійнасць іншых канструкцый з прыслоўямі. Важную нагрузку ў паэзіі **Б. Ахмадулінай** набываюць сінкрэтычныя прыслоўі, якія спалучаюць семы трох адвербіяльных разрадаў; метанімічныя і, у прыватнасці, саматычныя спалучэнні; канструкцыі, вызначаныя стылістычным дысанансам у аб’яднанні кніжных / размоўных прыслоўяў з іншымі лексэмамі; сінтагматычныя адзінкі – носьбіты імпліцытнай інфармацыі шырокага культуралагічнага плана.

Асабісты ўклад саіскальніка вучонай ступені. Вынікі даследавання атрыманы і падрыхтаваны да публікацыі аўтарам самастойна.

Апрацацыя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў. Вынікі даследавання абмяркоўваліся на 16 рэспубліканскіх і міжнародных навуковых канферэнцыях у Беларусі і за яе межамі: Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі “Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі” да 75-годдзя з дня нараджэння прафесара Г. М. Малажай (Брэст, 15 сакавіка 2013 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Сёмыя навуковыя Карпаўскія чытанні” (Мінск, 15–16 сакавіка 2013 г.); II Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі маладых вучоных “Мова і літаратура ў XXI стагоддзі: актуальныя аспекты даследавання” (Мінск, 22 сакавіка 2013 г.); I Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі студэнтаў і магістрантаў “Молодость. Интеллект. Инициатива” (Віцебск, 18–19 красавіка 2013 г.); III Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Слова ў кантэксце часу” да 85-годдзя прафесара А. І. Наркевіча (Мінск, 11–12 лютага 2014 г.); Рэспубліканскай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі “Кагнітыўныя і сацыякультурныя аспекты дыскурса” (Брэст, 28 сакавіка 2014 г.); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Куляшоўскія чытанні” (Магілёў, 24–25 красавіка 2014 г.); 1-й Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Соловьевские

чтения – 2014” (Мінск, 29–30 мая 2014 г.); III Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Пограничья – культурные, литературные и языковые контакты” (Беласток, 15–16 верасня 2014 г.); VI Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Русский язык: система и функционирование” да 75-годдзя філалагічнага факультэта (Мінск, 28–29 кастрычніка 2014 г.); V Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтва” (Мінск, 20–21 лістапада 2014 г.); III Міжнародным навуковым семінары “Научные чтения, посвященные Виктору Владимировичу Мартынову” (Мінск, 9–10 сакавіка 2015 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Семантика и прагматика языковых единиц” (Мінск, 11–12 мая 2015 г.); XI Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Языковые категории и единицы: синтагматический аспект” (Уладзімір, 29 верасня – 1 кастрычніка 2015 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Беларуская мова ў XXI стагоддзі: асноўныя тэндэнцыі развіцця” да 80-годдзя акадэміка А. І. Падлужнага (Мінск, 28–29 кастрычніка 2015 г.); VII Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Русский язык: система и функционирование” да 95-годдзя БДУ, 50-годдзя кафедры рускай мовы, 90-годдзя прафесара П. П. Шубы (Мінск, 18–19 кастрычніка 2016 г.).

Апублікаванне вынікаў дысертацыі. Асноўныя палажэнні і вынікі работы адлюстраваны ў 23 публікацыях, з якіх 8 (5,7 аўт. арк.) – у навуковых рэцэнзаваных выданнях, у т. л. 2 за мяжой, 3 (1,4 аўт. арк.) – у зборніках навуковых артыкулаў і 12 (3,6 аўт. арк.) – у зборніках матэрыялаў навуковых канферэнцый, у т. л. 1 за мяжой. Агульны аб’ём публікацый складае 10,7 аўт. арк.

Структура і аб’ём дысертацыі. Дысертацыя ўключае пералік скарачэнняў і ўмоўных абазначэнняў, уводзіны, агульную характарыстыку работы, чатыры главы з вывадамі, заключэнне, бібліяграфічны спіс, тры дадаткі (ДАДАТАК А. Агульныя асаблівасці праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў у беларускіх і рускіх паэтаў, ДАДАТАК Б. Нацыянальна-культурная і ідыястылёвая спецыфіка праяўлення адвэрбіяльнага сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі ў беларускіх і рускіх паэтаў, ДАДАТАК В. Слоўнік лінгвістычнай і літаратуразнаўчай тэрміналогіі). Поўны аб’ём дысертацыі складае 235 старонак: 161 старонку займае асноўны тэкст; 28 старонак – бібліяграфічны спіс, які складаецца са спіса выкарыстаных крыніц (324 найменні), спіса крыніц моўнага матэрыялу (14 найменняў) і спіса публікацый саіскальніка вучонай ступені (23 найменні); 46 старонак – дадаткі, якія ўключаюць 11 табліц (6 старонак), 21 рысунак (10 старонак) і слоўнік лінгвістычных і літаратуразнаўчых тэрмінаў, выкарыстаных у дысертацыі (30 старонак).

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

У працэсе даследавання мы вызначылі праяўленні сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі адвербіяльных лексем у паэтычных тэкстах; устанавілі, якую ролю адыгрываюць дадзеныя з’явы ў мастацка-выяўленчых сістэмах беларускіх і рускіх аўтараў. Намі зроблены наступныя высновы.

1. Складанасць прыроды прыслоўяў, абумоўленая іх шматпланавымі сувязямі з іншымі катэгарыяльнымі класамі слоў, праяўляецца:

– у сумяшчэнні прымет ідэнтыфікуючых і прэдыкатных часцін мовы, выяўленчых і ацэначных сем, намінатыўнай і дэйктычнай функцый, што дазваляе прыслоўям служыць сродкамі выражэння розных семантычных участкаў моўнай сістэмы – семантычных палёў (якаснасці, колькаснасці, тэмпаральнасці, лакатыўнасці, абумоўленасці, кампаратыўнасці і інш.);

– у другасным паходжанні (дыяхранія і сінхранія); множнай матывацыі, разыходжанні адносін фармальнай і сэнсавай вытворнасці асобных лексем (сінхранія);

– у адсутнасці марфалагічных катэгорый, якія ахопліваюць усе лексіка-граматычныя разрады прыслоўяў; наяўнасці адносін функцыянальнай аманіміі са словамі іншых часцін мовы;

– у здольнасці семантычна і граматычна адносіцца адначасова да некалькіх лексем у сказе; магчымасці быць носьбітамі атрыбутыўнай і прэдыкатыўнай, дыктальнай і модуснай інфармацыі ў структуры выказвання; карэляцыі з іншымі членамі семантыка-граматычных парадыгм, у якія ўваходзяць прыслоўі.

Усё гэта дазваляе кваліфікаваць прыслоўі як полісінкрэтычныя моўныя адзінкі, здольныя праяўляць лексіка-семантычны, лексіка-граматычны, матывацыйна-словаўтваральны, функцыянальны і сінтаксічны сінкрэтызм. У галіне семантыкі і сінтаксісу, вызначальных для аб'яднання дадзеных лексем у адзіную часціну мовы, адвербіяльны сінкрэтызм прадстаўлены вельмі разнастайна. Ён рэалізуецца ў лексіка-семантычным, лексіка-граматычным і сінтаксічным (у т. л. і функцыянальна-сінтаксічным) тыпах [1; 5; 6; 8; 14; 17; 21].

2. Пры **лексіка-семантычным** (накладанні значэнняў у межах аднаго разраду) і **лексіка-граматычным** (спалучэнні семантыкі розных разрадаў) **сінкрэтызме** ўскладняецца семантычная структура прыслоўя за кошт а) кантамінацыі некалькіх сэнсавых кампанентаў, уласцівых лексеме ў моўнай сістэме і адначасова актуалізаваных у выказванні ('якасць' і 'колькасць', 'якасць' і 'параўнанне / прыпадабненне', 'спосаб дзеяння' і 'сумеснасць', 'спосаб дзеяння' і 'час', 'спосаб дзеяння' і 'прастора', 'час' і 'прычына' і інш.); б) развіцця пад уплывам кантэкстуальных умоў патэнцыяльных і інавацыйных для сістэмнай адзінкі сем ('спосаб дзеяння' і 'прастора', 'спосаб дзеяння' і 'прычына / мэта', 'фізічная якасць' і 'псіхалагічная якасць'). Пашыранасць і напрамкі семантычных мадыфікацый прыслоўяў прадвызначаюцца агульнымі экстра- і інтралінгвістычнымі тэндэнцыямі аб'яднання сэнсаў і канкрэтнымі эстэтычнымі задачамі аўтараў.

Прыслоўны сінкрэтызм **актуалізуецца** разнастайнымі спосабамі, прыёмамі і сродкамі. Перадумовай узнікнення лексіка-семантычнага і лексіка-граматычнага сінкрэтызму выступае наяўнасць у семантычнай структуры прыслоўя пэўных сем,

характар яго матывавальнай асновы і інш., аднак актуалізацыя сінкрэтызму ажыццяўляецца праз сінтагматычныя сувязі адверба. На ступень выражанасці сінкрэтызму прыслоўяў уплывае характар іх карэляцыі з іншымі лексэмамі – станоўчай / нулявой / адмоўнай дэнататыўнай, дэрывацыйнай і канататыўнай.

Ускладненне сінтагматычнага спосабу актуалізацыі прыслоўнага сінкрэтызму фанетычным і марфемна-словаўтваральным у даследаваных намі паэтаў сустракаецца значна радзей, чым чыста сінтагматычны. Марфалагічны спосаб актуалізацыі сінкрэтызму прадстаўлены вельмі вузка [1; 8; 9; 10; 14; 15; 16; 20].

3. **Сінтаксічны сінкрэтызм** вылучаецца сваёй шматаспектнасцю. Ён праяўляецца ў сінтагматычнай разнавектарнасці прыслоўяў і ў сумяшчэнні імі некалькіх сінтаксічных функцый.

Пры сінтагматычнай разнавектарнасці розныя напрамкі сувязі прыслоўя маюць неаднолькавую ступень эксплікацыі:

– двухнакіраваная сінтаксічная сувязь прыслоўя прадугледжвае абавязковую наяўнасць яго граматычных адносін з двума кампанентамі выказвання;

– пры афармленні побач з асноўным дадатковага семантычнага (асацыятыўнага) вектара прыслоўя апошні ўстанаўліваецца на падставе сістэмных карэляцый неграматычнага плана (разнастайных лексіка-семантычных адносін, знешнеструктурнага падабенства лексем, іх канататыўнай блізкасці і інш.) або на аснове семантыка-граматычнай парадыматыкі прыслоўя (у адрозненне ад сінтагматыкі, яна прадугледжвае пазатэкставыя сувязі лексем).

Адвербіяльная лексема дэманструе сінтаксічную шматфункцыянальнасць, кантамінуючы ўласцівасці: а) функцыянальных амонімаў (у паэтычным маўленні разнастайна абыгрываюцца мастацка-выяўленчыя магчымасці ад’ектыўных і адвербіяльных амонімаў на *-а*, *-ó* (бел.), *-о*, *-е* (рус.) у формах звычайнай і вышэйшай ступеней параўнання); б) прыслоўных сінтаксем і іменных сінтаксем / словазлучэнняў з імёнамі (у выпадках неўзуальнага ўжывання прыслоўяў замест указаных сінтаксічных адзінак); в) вызначальнікаў прэдыката і носьбітаў дадатковай (скрытай) прэдыкатыўнасці (часта пры дзеяслоўнай матывацыі прыслоўяў); г) дэтэрмінантаў і пашыральнікаў асобных лексем (як правіла, пры інверсійнай пабудове выказвання).

Для актуалізацыі сінтаксічнага сінкрэтызму прыслоўяў асабліва важнымі з’яўляюцца не толькі семантыка і склад, але і кампазіцыя кампанентаў выказвання (ступень аддаленасці галоўнага і залежнага слоў, прамы / інверсійны парадак слоў, сіметрычнасць структуры сказа, спецыфіка страфічнага падзелу і інш.) [1; 5; 6; 11; 19; 21; 22].

4. **Нестандартная сінтагматыка** прыслоўяў праяўляецца на ўзроўні непрэдыкатыўных і прэдыкатыўных адзінак. Прычынай нестандартнасці большасці канструкцый з адвербамі з’яўляецца парушэнне лексіка-семантычных

норм спалучальнасці кампанентаў; радзей – страта канататыўнай адпаведнасці паміж словамі, якія спалучаюцца; змяненне ўзуальных марфалага-сінтаксічных уласцівасцей лексем, якія аб'ядноўваюцца; уключэнне ў мікракантэкст аказіянальных прыслоўяў; у адзінкавых выпадках – адсутнасць семантычнай і / або граматычнай карэляцыі прыслоўя з некалькімі кампанентамі выказвання.

Тыпалогія нестандартных спалучэнняў праводзілася і паводле кантэкстуальных умоў іх узнікнення: найчасцей пераасэнсаваныя прыслоўі пашыраюць асобныя лексемы ў структуры сказа або яго граматычную аснову ў цэлым (у сярэднім 80,7 % ад усіх нестандартных канструкцый з адвербамі); радзей – неўзуальна ўжываюцца, як правіла у безасабовых сказах, прэдыкатыўныя прыслоўі (14,2 %) і ствараюцца нестандартныя злучальныя канструкцыі (8,9 %); вельмі рэдка назіраецца эліпсіс азначаемага слова і самастойнае выкарыстанне адвербаў (1,6 %). Пры гэтым у адной комплекснай сінтагматычнай адзінцы могуць рэалізавацца некалькі тыпаў канструкцый (падпарадкавальныя, злучальныя, безасабова-прэдыкатыўныя, эліптычныя).

Нестандартныя спалучэнні прыслоўяў валодаюць такімі характарыстыкамі, як структурна-сэнсавая рэльефнасць, выкліканая кантамінацыяй аўтарскай канструкцыі і яе ўзуальнага карэлята, метафарычная адзначанасць, экспрэсіўнасць, стылістычная маркіраванасць, шматпланавасць семантычнай інтэрпрэтацыі. Усё гэта забяспечвае багатыя прагмастылістычныя магчымасці дадзеных спалучэнняў, якія на ўзроўні тэксту здольны:

– рэпрэзентаваць фармальна-вобразную адметнасць мастацкіх сістэм:
а) рэалізаваць метафарычныя парадгмы, нацэленыя на персаніфікацыю;
б) асэнсоўваць свет у сінестэтычным ракурсе; в) адлюстроўваць аксюмаранную супярэчлівасць рэчаіснасці; г) тонка нюансаваць антрапасферу і дэманстраваць розную ступень дэталізацыі навакольнага свету;

– забяспечваць кампрэсію паэтычнага тэксту: нестандартныя спалучэнні з прыслоўямі служаць кампактным сродкам перадачы інфармацыі, паколькі ў іх аб'ядноўваюцца некалькі парадгматычна звязаных адзінак, якія патрабуюць разгортвання сваіх падтэкставых складнікаў;

– актывізаваць перцептыўна-крэатыўныя здольнасці чытача, задзейнічанага ў дэшыфроўцы неэксплікаваных сем [1; 2; 3; 4; 7; 9; 11; 12; 13; 17; 20].

5. У тэкстах даследаваных намі беларускіх і рускіх паэтаў прадстаўлены шэраг агульных асаблівасцей праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі адвербаў. У паэтычных сістэмах дзвюх моў найбольш пашыраны:

– лексіка-семантычны сінкрэтызм якасных прыслоўяў (яны здольны захоўваць цэлы комплекс прамых і пераносна-асацыятыўных значэнняў матывавальных прыметнікаў, якія маюць разгалінаваную семантычную структуру);

– лексіка-граматычны якасна-колькасны сінкрэтызм, выкліканы экстра- і інтралінгвістычнымі прычынамі (сувяззю катэгорый якасці і колькасці ў свядо-

масці чалавека; нешматлікасцю ўласна колькасных прыслоўяў у беларускай і рускай мовах; абмежаванай ужывальнасцю дадзеных прыслоўяў з дзеясловамі; імкненнем адрасантаў надаць экспрэсіўнасць свайму маўленню);

– розныя тыпы сінтаксічнага змяшчэння, абумоўленага цеснымі функцыянальна-словаўтваральнымі сувязямі якасных прыслоўяў з прэдыкатыўнымі прыслоўямі і якаснымі прыметнікамі;

– метафарычныя спалучэнні, у якіх прыслоўі маркіруюць або ўзмацняюць персаніфікацыю аб’ектаў, г. зн. рэалізуюць адзін з самых пашыраных відаў тропаў.

Значна радзей у беларускай і рускай лірыцы ўступаюць у сэнсавае ўзаемадзеянне розныя акалічнасныя разрады прыслоўяў (з дапамогай прыслоўяў аўтары абазначаюць толькі адну з умоў ажыццяўлення дзеяння) і рэалізуюцца аксюмаранныя, сінестэтычныя і партытыўна-саматычныя спалучэнні.

Неўзуальныя прыслоўі і беларускіх, і рускіх аўтараў складаюць 11,0 % ад усіх адвербаў, у сваёй большасці ствараюцца па прадуктыўных словаўтваральных мадэлях і характарызуюцца семантычнай празрыстасцю [5; 6; 7; 10; 13; 21].

6. Нацыянальна-культурная адметнасць асобных прыслоўных сістэм беларускіх паэтаў (Р. Барадуліна, Н. Мацяш) заключаецца ў тым, што яны нярэдка: а) ускладняюць семантычную структуру ўзуальных прыслоўяў вобразнымі семамі, якія фіксуюць традыцыйныя і архетыповыя ўяўленні беларусаў аб навакольным свеце, а таксама імпліцытна перадаюць этнарэlevantную гісторыка-сацыяльную інфармацыю; б) уводзяць у паэтычныя тэксты аказіянальныя (патэнцыяльныя) прыслоўі (на іх долю прыпадае 17,6 % ад усіх адвербаў, ужытых / створаных Р. Барадуліным, і 18,0 % – Н. Мацяш) і нестандартныя спалучэнні з прыслоўямі (468 у Р. Барадуліна і 304 у Н. Мацяш), многія з якіх таксама арыентаваны пераважна на народна-фальклорныя і ўзуальныя слоўныя ўзоры і вобразы; в) звяртаюцца да прыслоўяў абмежаванага ўжывання (дыялектызмаў, стылістычна маркіраваных); дэманструюць іх функцыянальна-сінтагматычную шматвектарнасць, якая змяняе сістэмны стылістычны статус і адмаўляе “непаўнавартаснасць” такіх лексем сярод іншых моўных адзінак; г) абнаўляюць структуру агульнанацыянальных прыслоўяў, у выніку чаго паслабляюцца апазіцыі “індывідуальнае – сістэмнае”, “індывідуальнае – народна-гутарковае”.

У прыватных адвербіяльных сістэмах рускіх паэтаў (Б. Пастарнака, Б. Ахмадулінай) адбываецца, з аднаго боку, падкрэсленая эстэтызацыя верша ў традыцыях Сярэбранага веку, а з другога – імкненне вызваліцца ад паэтычных канонаў, стылістычнае абнаўленне высокай паэтычнай мовы і – пры большым абстрагаванні – рэалізацыя яшчэ пушкінскага прынцыпу свабоды мастацтва. Пры гэтым творчая смеласць рускіх паэтаў у адвербіяльнай сферы праяўляецца перш за ўсё не на лексічным узроўні (неўзуальныя прыслоўі Б. Пастарнака і Б. Ахма-

дулінай складаюць у сярэднім 4,1 % ад усіх прыслоўяў, ужытых / створаных аўтарамі), а на сінтаксічным – у стылеўтваральных канструкцыях з парушэннем лексічнай спалучальнасці, якія надаюць уражанне незамысловасці і “неапрацаванасці” паэтычнага складу; у шматгранным эксперыменце з сінкрэтычнымі лексемамі і неўзуальнымі канструкцыямі: актуалізацыі фанетыка-асацыятыўнай блізкасці кампанентаў спалучэнняў, стварэнні складаных сінтаксічных канструкцый з сінкрэтычнымі кампаратывамі, семантыка-сінтаксічнай трансфармацыі ўстойлівых спалучэнняў і інш. [8; 18; 23].

7. Асноўнымі ідыястылёвымі асаблівасцямі праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў з’яўляюцца:

– у паэзіі **Р. Барадуліна**: пашыранасць метафарычных спалучэнняў, якія актуалізуюць “малюнкавасць” і жывапісную нагляднасць яго лірыкі; актыўны творчы эксперымент з прыслоўным сінкрэтызмам і сінтагматыкай (фанетычнае ўскладненне адвербіяльнай метафорыкі; абыгрыванне ўнутранай формы прыслоўяў; канструяванне складаных (двухкаранёвых) прыслоўяў; багатае сэнсавое вар’іраванне сінестэтычных спалучэнняў; стварэнне саматычных канструкцый для персаніфікацыі натурфактаў / артэфактаў; рэалізацыя рэдкіх відаў сінтаксічнага змяшчэння і аксюмарана (у т. л. кантэкстуальнага імпліцытнага); гульнявая трансфармацыя ўстойлівых спалучэнняў);

– у лірыцы **Н. Мацяш**: актуалізацыя ў асноўным сэнсаўтваральнага патэнцыялу сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў: дадзеныя з’явы аўтар выкарыстоўвае, каб а) перадаць рамантычна-экзістэнцыйнае, кантраснае светаадчуванне лірычнай гераіні; персаніфікаваць пейзаж (для гэтага ствараюцца лексічныя / сінтаксічныя адзінкі з адцягненымі і канататыўна процілеглымі семамі; зводзяцца антынамічныя прыметы ў аксюмараных спалучэннях); б) адлюстраванне натуральнасці, нязмушанасці паэтычнага маўлення аўтара і эмацыянальную чуласць лірычнай гераіні (эліптызацыя канструкцый з прыслоўямі; стварэнне асобных сінестэтычных, але някідкіх, спалучэнняў);

– у паэтычных тэкстах **Б. Пастарнака**: падкрэсленае вылучэнне якасна-колькаснага сінкрэтызму; рэлевантнасць прыслоўяў пэўнай марфемнай будовы; эстэтычнае пераўвасабленне стылістычна зніжаных адвербіяльных лексем; выкарыстанне прыслоўяў для вынайдзеных, а таму рэдкіх і адзінкавых спалучэнняў; надзвычайная ўскладненасць, сэнсавая непразрыстасць адных і кампрэсія іншых канструкцый з прыслоўямі;

– у лірычнай сістэме **Б. Ахмадулінай**: разнастайнасць сэнсавых складнікаў (прамых і метафарычна-асацыятыўных, актуальных і страчаных у сучаснай мове), якія кантамінуе адвербіяльная лексема; прадстаўленасць побач з бінарным тэрнарнага тыпу лексіка-граматычнага сінкрэтызму; пашыранасць нестандартных ад’ектыўна-адвербіяльных і злучальных адвербіяльных канструкцый; абыгрыванне метанімічных і асабліва саматычных спалучэнняў для актуалізацыі дваістасці

ўнутранага свету лірычнай гераіні; аб'яднанне ў мікракантэксте кніжных / размоўных прыслоўяў з лексэмамі іншай стылістычнай афарбоўкі; частотнасць сінтагматычных адзінак – носьбітаў імпліцытнай інфармацыі шырокага культуралагічнага плана [1; 2; 3; 4; 7; 8; 11; 12; 13; 14; 15; 18; 19; 22; 23].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Тэарэтычныя вынікі і фактычны матэрыял дысертацыі могуць быць выкарыстаны:

а) для далейшага вывучэння праблем моўнага сінкрэтызму і яго тыпаў у беларускім і рускім мовазнаўстве; у працах па лексікалогіі, граматыцы, функцыянальнай стылістыцы, тэорыі мовы, лінгвапрагматыцы, лінгвістычным аналізе паэтычнага тэксту, у т. л. пры параўнальным даследаванні беларускай і рускай моўных сістэм;

б) у ВНУ пры распрацоўцы лекцыйных курсаў, спецкурсаў і спецсемінараў, пры напісанні вучэбных праграм і вучэбна-метадычных дапаможнікаў, прысвечаных праблемам згаданых раздзелаў мовы / лінгвістычных напрамкаў; у выкладанні беларускай і рускай моў у сярэдніх спецыяльных навучальных установах і школах (на ўроках па вывучэнні лексічнага значэння слова, сістэмных і аказіянальных лексем, часцінамоўных характарыстык прыслоўя і яго функцый у тэксте, граматычных амонімаў, тэксту і яго прымет; на факультатывных і гуртковых занятках, пры падрыхтоўцы школьнікаў да алімпіяд для развіцця лінгвакрэатыўнага мыслення навучэнцаў);

в) у лексікаграфічнай практыцы пры ўкладанні тлумачальнага слоўніка прыслоўяў у беларускай мове, стварэнні перакладных руска-беларускага і беларуска-рускага слоўнікаў прыслоўяў, слоўнікаў спалучальнасці беларускай і рускай моў, слоўніка прыслоўя ў паэтычнай мове, слоўнікаў мовы паэтаў; для ўдасканалення Нацыянальнага корпуса беларускай мовы (у мэтах дакладнага адлюстравання семантычнай структуры адвэрбіяльных лексем; пры вызначэнні аказіянальнасці / узуальнасці прыслоўяў; пры размежаванні і апісанні функцыянальных амонімаў і інш.);

г) у літаратуразнаўстве пры вывучэнні паняццяў слова і вобраза, вобраза аўтара, мастацкага свету паэта; пры разглядзе ідыястыляў паэтаў, супастаўленні творчых манер розных аўтараў;

д) у тэорыі і практыцы перакладу паэтычных тэкстаў з рускай мовы на беларускую і наадварот.

Асноўныя вынікі дысертацыі адлюстраваны ў наступных публікацыях:

Артыкулы ў рэцэнзаваных перыядычных выданнях

1. Голубева, В. К. Функционирование наречий в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Рус. яз. и лит. – 2013. – № 6. – С. 41–50.
2. Голубева, В. К. Типология неузואальных наречных сочетаний в лирике Бориса Пастернака / В. К. Голубева // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2014. – № 2. – С. 62–66.
3. Голубева, В. К. Эстетическая значимость нестандартных наречных сочетаний в лирике Бориса Пастернака / В. К. Голубева // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2014. – № 3. – С. 22–26.
4. Голубева, В. К. Семантыка-граматычная мадыфікацыя лексем у нестандартных спалучэннях прыслоўяў (на матэрыяле лірыкі Рыгора Барадуліна) / В. К. Голубева // Роднае слова. – 2015. – № 2. – С. 52–55.
5. Голубева, В. К. Граматычная поліфункцыянальнасць прыслоўяў як праяўленне адвербіяльнага сінкрэтызму / В. К. Голубева // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2015. – № 3. – С. 46–50.
6. Голубева, В. К. Асіметрыя граматычнай і семантычнай сувязі прыслоўя ў паэтычным тэксце / В. К. Голубева // Беларус. лінгвістыка. – 2015. – Вып. 75. – С. 136–144.
7. Голубева, В. К. Нестандартная прыслоўная сінтагматыка як кампанент ідыястылю аўтара (на матэрыяле беларускіх і рускіх паэтычных тэкстаў) / В. К. Голубева // Studia Wschodniosłowiańskie. – 2015. – Т. 15. – S. 281–298.
8. Голубева, В. К. Семантический синкретизм определительных наречий в поэзии Б. Пастернака / В. К. Голубева // Polilog: Studia Neofilologiczne. – 2015. – № 5. – S. 241–256.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац

9. Голубева, В. К. О смысловой объемности безлично-предикативных наречий в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Карповские научные чтения : сб. науч. ст. : в 2 ч. / Белорус. гос. ун-т ; отв. ред. А. И. Головня. – Минск, 2013. – Вып. 7. – Ч. 2. – С. 230–233.
10. Голубева, В. К. О синкретизме семантики наречий в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Слова ў кантэксце часу: да 85-годдзя праф. А. І. Наркевіча : зб. навук. пр. : у 2 т. / Беларус. дзярж. ун-т ; пад агул. рэд. В. І. Іўчанкава. – Мінск, 2014. – Т. 2. – С. 35–42.
11. Голубева, В. К. Сінтаксічны сінкрэтызм кампаратыўных форм у паэтычным тэксце / В. К. Голубева // Научные чтения, посвященные Виктору Владимировичу Мартынову : сб. науч. тр. / Центр исслед. белорус. культуры, яз. и лит. НАН Беларуси ; редкол.: Г. А. Цыхун, А. Н. Гордей [и др.]. – Минск, 2016. – Вып. 3. – С. 65–74.

Матэрыялы канферэнцый

12. Голубева, В. К. О специфике семантических характеристик субъекта состояния при безлично-предикативных наречиях / В. К. Голубева // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі : зб. матэрыялаў Рэсп. навук. канф. да 75-годдзя з дня нараджэння праф. Г. М. Малажай, Брэст, 15 сак. 2013 г. / Брэсц. дзярж. ун-т ; рэдкал.: М. І. Новік [і інш.]. – Брэст, 2013. – С. 21–22.

13. Голубева, В. К. Реализация смыслоформирующей функции наречия в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Мова і літаратура ў XXI стагоддзі: актуальныя аспекты даследавання : матэрыялы II Рэсп. навук.-практ. канф. маладых вучоных, Мінск, 22 сак. 2013 г. / Беларус. дзярж. ун-т ; адк. рэд. П. І. Навойчык. – Мінск, 2013. – С. 83–90.

14. Голубева, В. К. Функционирование временных и пространственных наречий с недифференцирующей семантикой в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Молодость. Интеллект. Инициатива : материалы I Междунар. науч.-практ. конф. студентов и магистрантов, Витебск, 18–19 апр. 2013 г. / Витеб. гос. ун-т ; редкол.: А. П. Солодков (гл. ред.) [и др.]. – Витебск, 2013. – С. 249–250.

15. Голубева, В. К. Синкретичные наречия как средство выражения категории интенсивности в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Когнитивные и социокультурные аспекты дискурса : материалы Респ. науч.-теорет. конф., Брест, 28 марта 2014 г. / Брест. гос. ун-т ; редкол.: Н. А. Тарасевич [и др.]. – Брест, 2014. – С. 40–45.

16. Голубева, В. К. Контекстуальная актуализация адвербиального синкретизма в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Куляшоўскія чытанні : матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф., Магілёў, 24–25 крас. 2014 г. / Магіл. дзярж. ун-т ; рэдкал.: М. В. Абабурка [і інш.]. – Магілёў, 2014. – С. 223–227.

17. Голубева, В. К. Смысловая компрессия нестандартных наречных сочетаний в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Русский язык: система и функционирование (к 75-летию филол. фак.) : сб. материалов VI Междунар. науч. конф., Минск, 28–29 окт. 2014 г. / Беларус. гос. ун-т ; редкол.: И. С. Ровдо (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2014. – С. 13–18.

18. Голубева, В. К. Сінтэз традыцыйнага і наватарскага ў нестандартных прыслоўных спалучэннях Р. Барадуліна / В. К. Голубева // Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтва : матэрыялы V Міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 20–21 лістап. 2014 г. / Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ. НАН Беларусі ; уклад. Ю. В. Пацюпа ; гал. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск, 2014. – С. 339–342.

19. Голубева, В. К. Семантико-синтаксическая разновекторность наречий в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Семантика и прагматика языковых единиц : материалы Междунар. науч. конф., Минск, 11–12 мая 2015 г. / Мин. гос. лингвист. ун-т ; редкол.: А. М. Горлатов (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2015. – С. 194–195.

20. Голубева, В. К. Синкретичные наречия как средство создания смысловой объемности поэтического текста / В. К. Голубева // Языковые категории и единицы: синтагматический аспект : материалы XI Междунар. науч. конф., Владимир, 29 сент. – 1 окт. 2015 г. / Владим. гос. ун-т ; редкол.: М. Вас. Пименова (отв. ред.) [и др.]. – Владимир, 2015. – С. 116–120.

21. Голубева, В. К. Двухнакіраваная сінтаксічная сувязь прыслоўяў як праява адвербіяльнага сінкрэтызму / В. К. Голубева // Беларуская мова ў XXI стагоддзі: асноўныя тэндэнцыі развіцця (да 80-годдзя акад. А. І. Падлужнага) : зб. матэрыялаў Міжнар. навук. канф., Мінск, 28–29 кастр. 2015 г. / Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ. НАН Беларусі ; адк. рэд. В. П. Русак. – Мінск, 2015. – С. 109–114.

22. Голубева, В. К. Нестандартная сінтагматыка і сінкрэтызм прыслоўяў як вынік сінтаксічнага змяшчэння (на матэрыяле лірыкі Р. Барадуліна) / В. К. Голубева // Соловьевские чтения – 2014 : материалы 1-й Междунар. науч. конф., Минск, 29–30 мая 2014 г. / Мин. гос. лингвист. ун-т ; редкол.: А. М. Горлатов (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2016. – С. 113–119.

23. Голубева, В. К. Метонимические и соматические конструкции как средство реализации адвербиальной персонификации / В. К. Голубева // Русский язык: система и функционирование (к 95-летию БГУ, 50-летию каф. рус. яз., 90-летию проф. П. П. Шубы) : сб. материалов VII Междунар. науч. конф., Минск, 18–19 окт. 2016 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: И. С. Ровдо (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2016. – С. 198–204.

РЭЗІЮМЭ

Голубева Вікторыя Канстанцінаўна

**Сінкрэтызм і нестандартная сінтагматыка прыслоўяў у паэтычным тэксце
(на матэрыяле беларускай і рускай паэзіі)**

Ключавыя словы: прыслоўе, сінкрэтызм, нестандартная спалучальнасць, аказіянальная (патэнцыяльная) лексема, функцыянальная аманімія, сінтаксічная сувязь, паэтычны тэкст, ідыястыль.

Мэта даследавання: вызначыць праяўленні сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі адвербіяльных лексем у паэтычных тэкстах; устанавіць, якую ролю адыгрываюць дадзеныя з’явы ў мастацка-выяўленчых сістэмах беларускіх і рускіх аўтараў.

Метады даследавання: лінгвістычнае апісанне, якое ўключае назіранне, параўнальна-супастаўляльны аналіз і структурна-семантычную класіфікацыю моўных адзінак; колькасны аналіз; кампанентны, нарматыўна-стылістычны, кантэксталагічны і інтэртэкстуальны аналіз; рэфлексійны аналіз семнага складу слова (І. А. Сцяпнін); трансфармацыйны метад.

Атрыманыя вынікі і іх навізна: 1) вызначаны катэгарыяльныя асаблівасці прыслоўяў, якія абумоўліваюць разнастайныя праяўленні іх сінкрэтызму; 2) вылучана зона адвербіяльнага сінкрэтызму, апісаны найбольш распаўсюджаныя яго тыпы; 3) устаноўлены напрамкі семантыка-сінтаксічных трансфармацый сістэмных прыслоўяў у кантэксце; 4) выяўлены прычыны і кантэкстуальныя ўмовы ўзнікнення нестандартнай прыслоўнай спалучальнасці; 5) апісаны прагмастылістычныя функцыі сінкрэтычных лексем і нестандартных спалучэнняў прыслоўяў у паэтычным тэксце; 6) устаноўлены агульныя і ідыястыльныя асаблівасці праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў у беларускай і рускай мовах.

Рэкамендацыі па выкарыстанні атрыманых вынікаў. Тэарэтычныя вынікі і фактычны матэрыял дысертацыі могуць быць выкарыстаны для далейшага вывучэння праблем моўнага сінкрэтызму і яго тыпаў у беларускай і рускай лінгвістыцы; у работах па лексікалогіі, граматыцы, функцыянальнай стылістыцы, тэорыі мовы; у выкладанні ўказаных дысцыплін у ВНУ, сярэдніх спецыяльных навучальных установах і школах; у лексікаграфічнай практыцы пры складанні тлумачальных, перакладных слоўнікаў, слоўнікаў спалучальнасці, слоўнікаў паэтычнай мовы; у літаратуразнаўстве пры вывучэнні мастацкіх сістэм аўтараў; у перакладазнаўстве.

Галіна выкарыстання: мовазнаўства, літаратуразнаўства, методыка выкладання беларускай і рускай моў, методыка выкладання беларускай і рускай літаратур, перакладазнаўства.

РЕЗЮМЕ

Голубева Виктория Константиновна

**Синкретизм и нестандартная синтагматика наречий в поэтическом тексте
(на материале белорусской и русской поэзии)**

Ключевые слова: наречие, синкретизм, нестандартная сочетаемость, окказиональная (потенциальная) лексема, функциональная омонимия, синтаксическая связь, поэтический текст, идиостиль.

Цель исследования: определить проявления синкретизма и нестандартной синтагматики адвербиальных лексем в поэтических текстах; установить, какую роль играют данные явления в художественно-изобразительных системах белорусских и русских авторов.

Методы исследования: лингвистическое описание, включающее наблюдение, сравнительно-сопоставительный анализ и структурно-семантическую классификацию языковых единиц; количественный анализ; компонентный, нормативно-стилистический, контекстологический и интертекстуальный анализ; рефлексивный анализ семного состава слова (И. А. Стернин); трансформационный метод.

Полученные результаты и их новизна: 1) определены категориальные особенности наречий, обуславливающие различные проявления их синкретизма; 2) выделена зона адвербиального синкретизма, описаны наиболее распространенные его типы; 3) установлены направления семантико-синтаксических трансформаций системных наречий в контексте; 4) выявлены причины и контекстуальные условия возникновения нестандартной наречной сочетаемости; 5) описаны прагматилистические функции синкретичных лексем и нестандартных сочетаний наречий в поэтическом тексте; 6) установлены общие и идиостилевые особенности проявления синкретизма и нестандартной синтагматики наречий в белорусском и русском языках.

Рекомендации по использованию полученных результатов. Теоретические выводы и фактический материал диссертации могут быть использованы для дальнейшего изучения проблем языкового синкретизма и его типов в белорусской и русской лингвистике; в работах по лексикологии, грамматике, функциональной стилистике, теории языка; в преподавании указанных дисциплин в вузах, средних специальных учебных заведениях и школах; в лексикографической практике при составлении толковых, переводных словарей, словарей сочетаемости, словарей поэтического языка; в литературоведении при изучении художественных систем авторов; в переводоведении.

Область применения: языкознание, литературоведение, методика преподавания белорусского и русского языков, методика преподавания белорусской и русской литератур, переводоведение.

SUMMARY

Golubeva Viktorya Kanstantsinauna

**Syncretism and non-standard syntagmatics of adverbs in the poetic text
(based on Belarusian and Russian poetry)**

Keywords: adverb, syncretism, non-standard syntagmatics, occasional (potential) lexeme, functional homonymy, syntactic bond, poetic text, idiostyle.

The aim of the research is to identify the manifestations of syncretism and non-standard syntagmatics of adverbial lexemes in the poetic texts; to determine the role which these phenomena play in the art-figurative systems of Belarusian and Russian authors.

Methods of the research: linguistic description which includes the observation, analytical comparison and structural-semantic classification of language units; quantitative analysis; componential, normative-stylistic, contextual and intertextual analysis; reflective analysis of some's structure of word (I. A. Scyarnin); transformational method.

The results obtained and their novelty: 1) the categorical peculiarities of adverbs which determine different manifestations of their syncretism were defined; 2) the zone of adverbial syncretism were marked, the most prevalent of its types were described; 3) the directions of semantic-syntactical transformations of systemic adverbs in the context were determined; 4) the causes and the contextual conditions of rising of non-standard adverbial syntagmatics were identified; 5) the pragmastylistic functions of syncretical lexemes and non-standard adverbial combinations in the poetic text were described; 6) the universal and idiostylistic peculiarities of adverbial syncretism's and non-standard syntagmatics' manifestations in Belarusian and Russian languages were identified.

Recommendations on the usage of the results obtained. The theoretical conclusions and the factual material of the dissertation can be used for further studying the problems of linguistic syncretism and its types in Belarusian and Russian linguistics; in works on lexicology, grammar, functional stylistics, theory of language; in teaching these branches of science in universities, secondary special educational institutions and schools; in lexicography when compiling explanatory, translation, combinatory and poetic language dictionaries; in literary criticism for studying poet's art systems; in translatology.

The sphere of application: linguistics, literary criticism, methods of teaching Belarusian and Russian languages, methods of teaching Belarusian and Russian literatures, translatology.

Подписано в печать 08.08.2017 Формат 60x84_{1/16} Бумага офсетная
Гарнитура Roman Печать цифровая Усл.печ.л. 1,4 Уч.изд.л. 1,5
Тираж 60 экз. Заказ № 2422
ИООО «Право и экономика» 220072 Минск Сурганова 1, корп. 2
Тел. 284 18 66, 8 029 684 18 66
E-mail: pravo-v@tut.by; pravo642@gmail.com Отпечатано на издательской системе
KONICA MINOLTA в ИООО «Право и экономика»
Свидетельство о государственной регистрации издателя,
изготовителя, распространителя печатных изданий, выданное
Министерством информации Республики Беларусь 17 февраля 2014 г.
в качестве издателя печатных изданий за № 1/185